

Асс. Сандра Самарџић, мр

Правни факултет Универзитета у Новом Саду

ПРАВО ДЕТЕТА НА САЗНАЊЕ ПОРЕКЛА У СЛУЧАЈУ БИМЕДИЦИНСКИ ПОТПОМОГНУТЕ ОПЛОДЊЕ – УПОРЕДНОПРАВНИ ПРИКАЗ¹

У раду се анализирају различита законска решења у погледу питања права детета на сазнање биолошког порекла у случају када се ради о детету које је зачето биомедицински потпомогнутом оплодњом. Тако, поједина законодавства дају предност правима донора, односно њиховом захтеву да остану анонимни, док друга у први план истичу најбољи интерес детета, тачније његово право да сазна своје порекло. Извесно је да ниједно решење не може у потпуности задовољити интересе свих лица, односно да и један и други приступ имају своје предности и мане. Аутор у раду настоји да закључи ком решењу је боље дати предност, односно како би предметна материја могла бити регулисана de lege ferenda у било ком националном законодавству.

У раду је коришћен упоредни метод, као и метод писменог упитника стандардизованог типа који је спроведен међу пацијентима у Клиничком центру Војводине, Одељењу за гинекологију и акушерство, који су се пријавили за поступак асистираних репродукција, а који приказује став управо оног дела популације на који се законске одредбе о биомедицински потпомогнутој оплодњи директно примењују.

Кључне речи: Право детета на сазнање порекла; Биомедицински потпомогнута оплодња; Донирање оплодних ћелија.

Сандра Самарџић, sandra.samardzic@pf.uns.ac.rs.

¹ Рад је посвећен пројекту бр. 179079 „Биомедицина, заштита животне средине и право“, који финансира Министарство просвете и науке Републике Србије.

1. ОПШТА РАЗМАТРАЊА

У већини случајева у поступку вантелесне оплодње користе се оплодне ћелије мужа, односно партнера жене. Такав вид оплодње, тзв. хомологна оплодња, користи се у случајевима када постоје одређене сметње да до оплодње дође природним путем, али када не постоји проблем потпуног стерилитета.

Међутим, у случајевима неплодности једног или оба партнера једино решење може бити примена таквог вида оплодње који се врши путем донираних гамета (јајне ћелије или семених ћелија) или ембриона. Резултат је, наравно, задовољење жеље за потомством, која је важнија од самог лечења стерилитета.² Оплодни путем донираних гамета приступа се и у случајевима када постоји опасност од преношења одређених наследних болести на потомство.

Када се ради о донираним семеним ћелијама, тзв. хетерологној оплодњи, могуће је направити разлику између две врсте оваког поступка.³ Први, где се користе само дониране семене ћелије, и други, који подразумева употребу донираних ембриона, те у том случају постоји потпуни раскорак између биолошких и социјалних родитеља. Поставља се питање да ли би донирање ембриона требало допустити, с обзиром на то да се ради о ембриону који не носи генетске карактеристике ниједног партнера, па се наводи да је усвојење у овом случају прихватљивији начин остваривања жеље за потомством. Ипак, овај вид „преимплементационе адопције“⁴ дозвољен је у појединим законодавствима, а своје оправдање налази у чињеници да родитељи осећају већу блискост и повезаност са дететом које је носила и родила жена, која затим и добија статус родитеља.

Донирање гамета, а нарочито мушких оплодних ћелија, за сврху оплодње, у примени је дуги низ година. Међутим, и поред тога, примена ове технике и данас изазива доста контроверзи. Како се у сам поступак укључују и трећа лица, односно њихов генетски материјал, могу се јавити извесне недоумице у погледу права и положаја како деце зачете на овај начин, тако и самих донора, па и лица која се по закону сматрају родитељима.

² “Gamete and Embryo donation, ESHRE Task Force on Ethics and Law”, *Human Reproduction*, Vol. 17, No. 5/2002, 1407–1408, http://www.eshre.eu/binarydata.aspx?type=doc&sessionId=f3xr22454k5d50553cnetbek/Task_force_III_gamete_donat.pdf.

³ Р. Нинковић, З. Кандић-Поповић, *Медицинско-правни аспекти вантелесног оплођења*, Београд 1995, 131.

⁴ *Ibid.*

Такође, донирање јајних ћелија изазива доста полемика због самог поступка њиховог добијања, који се сматра врло компликованим и опасним, као и због раздвајања гестационог и гестацијског материнства. Међутим, извршено истраживање показало је да је највећи број жена (њих чак 84,8 %), спремно да, уколико у програму вантелесне оплодње добије вишак јајних ћелија, тај вишак донира (видети *Табелу 1*). Неопходно је нагласити и проблем поступка њиховог замрзавања, с обзиром на то да се квалитет јајних ћелија смањује замрзавањем, те поједина законодавства овакву процедуру и не уврштавају у опус дозвољених радњи.

Говорећи о лицима која се јављају као донори, поставља се питање ко може стећи такав статус. Наиме, постоје одређени услови које ова лица треба да испуне, а који могу бити прописани законом или интерним правилима установа које обављају поступак оплодње.⁵ Ти услови односе се пре свега на старосну доб донора, здравствено стање, а понегде се захтева и брачни статус донора.

Табела 1.

Уколико у програму вантелесне оплодње добијете вишак јајних ћелија, да ли бисте пристали да тај вишак донирате (поклоните) другом пару, коме би то била једина могућност да добије дете?	Да	Не
	84.8 %	15.2 %

Најбитније је здравствено стање пацијента, које се утврђује испитивањем једног ширег круга компоненти, укључујући ту нарочито и генетичку подобност. Може се рећи да управо ова компонента донора не дозвољава апсолутну анонимност, с обзиром на то да дете, односно његови родитељи могу затражити од овлашћене установе податке који су од медицинског значаја за дете, односно његовог будућег супружника или ванбрачног партнера. Из тог разлога постоји обавеза чувања оваквих података и њиховог саопштавања у законом предвиђеним случајевима, али без обавезе откривања идентитета донора, уколико само законодавство не забрањује анонимност донора.

Питање које ни данас, после низа година примене технике хетерологне оплодње, није довело до уједначеног става, јесте питање анонимности донора. Разлог због којег ово питање изазива толико опреч-

⁵ Р. Нинковић, З. Кандић-Поповић, 135; С. И. Панов, *Породично право*, Београд 2008, 341.

них становишта лежи у чињеници да ниједно решење не задовољава у потпуности интересе свих оних лица чија права се овде доводе у питање.

Идеја да донори гамета треба да остану анонимни реципијентима, али и да сами донори не би требало да сазнају идентитет пара који користи њихов материјал, изложена је и у Варноковом извештају 1984. године.⁶ Овакав став данас је преовлађујући у упоредном праву, али се ипак у последњих пар година може запазити јасна потреба за мењањем овог, широкоприхваћеног, става.

Разлози који оправдавају правило о анонимности донора пре свега се тичу чињенице да сами донори не успостављају никакав (па самим тим ни родитељски) однос са децом која се роде на овај начин. Поред тога, постоји оправдан страх да ће уклањање анонимности довести до знатног опадања броја потенцијалних донора, који су у највећем броју случајева вођени алтруистичким ставом, без жеље и намере да остварују било какав контакт са децом рођеном уз помоћ њихових оплодних ћелија.

Смањење потенцијалних донора може имати далеко опасније последице него што се то на први поглед чини. У условима недостатка потенцијалних донора, постоји опасност од све учесталије појаве тзв. црног тржишта на којем је могуће купити и продати оплодне ћелије без страха да ће идентитет донора бити откривен детету. Могућност да се на таквом тржишту јаве оплодне ћелије различитог квалитета које могу довести до фаталних последица како за мајке тако и за децу, само је још један у низу проблема који се може јавити.

Иако се на први поглед чини да захтеву донора треба удовољити, у литератури, али и у пракси, наилазимо на бројне критике чија аргументованост није занемарљива. У првом плану свакако да се налази основно право детета, право да зна своје порекло. Питање права детета да сазна своје порекло добило је на актуелности доношењем Конвенције о правима детета 1989. године.⁷

⁶ На самом почетку, поступак *in vitro* фертилизације био је крајње експерименталан. Велики број научника желео је да примењује у свом раду ову технику, стварајући тиме и прилике за истраживања на самим ембрионима. Убрзо, постало је врло битно дефинисати шта се може сматрати дозвољеним поступцима и на који начин их регулисати. С тим циљем, влада у Великој Британији је формирала тзв. Варноков комитет чији је задатак био да испита дотадашња и потенцијална напредовања у области медицине и науке и да у складу са тим предложи могућа решења која би регулисала област асистираних репродукција.

⁷ Конвенција о правима детета је усвојена 20. новембра 1989. године у Њујорку. Оригинални текст Конвенције може се преузети са сајта ОНЧР (The Office of the

Издавају се три основна интереса једног лица да сазна своје генетско порекло: медицински интерес, психолошки интерес и интерес за крвним везама, не само психолошки него и материјални.⁸ Као што је напоменуто, и она законодавства која прихватају правило о анонимности донора познају извесна одступања, управо када је то неопходно зарад одређених медицинских потреба детета. Доћи до извесних података о донору, односно о његовом здравственом стању и породичној анамнези, може бити од великог значаја за лечење детета уколико се ради о наследним болестима, као и у случајевима кад је то потребно зарад отклањања евентуалних сумњи у погледу сродничких односа са дететовим будућим супружником, односно ванбрачним партнером.

Психолошки интерес детета да сазна своје порекло пружа подлогу за највећа размимоилажења у ставовима различитих аутора. Поједини аутори сматрају да сазнање о биолошком пореклу није кључно за развој стабилне личности, односно да је неопходно поштовати право донора на приватност и његов алтруистички мотивисан акт, али је неопходно поштовати и права родитеља.

Међутим, као значајан проблем који може настати као последица анонимности донора, истиче се тзв. нехотични инцест, и то како између жене која се подвргла поступку вантелесне оплодње и донора семених ћелија, тако и између детета рођеног овим путем и његовог биолошког родитеља, па и између лица која су зачета донираним генетским материјалом истог даваоца.⁹ Истиче се да управо правила о неанонимности донора, као и ограничавање употребе семених ћелија

United Nations High Commissioner for Human Rights), <http://www2.ohchr.org/english/law/crc.htm>. Конвенција је код нас ратификована 18. децембра 1990. године. – Вид. Закон о ратификацији Конвенције Уједињених нација о правима детета, *Сл. лист СФРЈ – Међународни уговори*, бр. 15/90 и *Сл. лист СРЈ – Међународни уговори*, бр. 4/96 и 2/97). Након престанка Државне Заједнице Србија и Црна Гора, Народна скупштина Републике Србије, на седници Другог ванредног заседања у 2006. години, одржаној 5. јуна 2006. године, констатовала је да је Република Србија, у складу са Полазним основама за преуређење односа Србије и Црне Горе („Београдски споразум“) и чл. 60 Уставне повеље Државне Заједнице Србија и Црна Гора, постала следбеник Државне Заједнице Србија и Црна Гора и у целости наследила њен међународноправни субјективитет и међународне документе.

⁸ K. O'Donovan, "A Right to Know One's Parentage?", *International Journal of Law, Policy and the Family*, Vol 2, No. 1/1998, 27–45.

⁹ Г. Ковачек-Станић, „Непознато биолошко родитељство као потенцијални узрок нехотичног инцеста“, Међународни симпозијум, *Сексуалност, агресивност, делинквентност – медицински, правни и социјални аспекти сексуалне делинквенције*, Нови Сад 1998, 131–140.

једног донора, представљају механизме за спречавање ове врсте инцеста.¹⁰

Поједини аутори истичу да јавна власт својим законодавним делатностима не сме лишити ниједну особу информација о сопственом пореклу,¹¹ те да анонимност донора представља једну *ad hoc* конструкцију, која, настојећи да заштити интересе и ослободи одговорности поједина лица укључена у поступак БМПО, онемогућава децу, рођену овим путем, као лица о чијим интересима највише треба водити рачуна, да заштите своја морална и материјална права и интересе.¹²

Аутор О'Донован (*O'Donovan*) оправдано истиче да обавеза лежи и на страни државе и на страни родитеља.¹³ Чак и оне државе које забрањују анонимност донора, заправо тиме не гарантују детету сазнање о начину његовог зачећа, већ само право на сазнање идентитета донора.¹⁴ То значи, да би дете уопште пожелело да сазна податке о идентитету донора, неопходно је да га родитељи претходно обавесте о начину његовог зачећа. Имајући то у виду, постојали су предлози и да се већ приликом саме регистрације рођења детета, на неки начин назначи да се ради о детету зачетом путем донираног материјала,¹⁵ и тиме апсолутно осигура да дете сазна начин свог зачећа па, уколико пожели, и своје порекло.

Међутим, поједина истраживања спроведена у Шведској показују драстичан пораст процента родитеља који су деци саопштили истину

¹⁰ *Ibid.*

¹¹ R. Deech, A. Smajdor, *From IVF to Immortality, Controversy in the Era of Reproductive Technology*, Oxford 2007, 157.

¹² J. V. Martinez, "Anonymity of the Donor in the Spanish Act on Techniques of Assisted Reproduction", *Creating the child: the ethics, law, and practice of assisted procreation* (ed. D. Evans), Hague 1996, 222.

¹³ K. O'Donovan, 33.

¹⁴ E. Blyth, L. Frith, "Donor-Conceived People's Access to Genetic and Biographical History: an Analysis of Provisions in Different Jurisdictions Permitting Disclosure of Donor Identity", *International Journal of Law, Policy and the Family* 23/2009, 174–191.

¹⁵ О идеји да се већ приликом регистрације рођења назначи да се ради о детету које је зачето путем донираног материјала, расправљано је у британском парламенту, након што су такав предлог изнели заједно Дом лордова и Дом комуна 2007. године, али тај амандман ипак није усвојен. – E. Blyth, "Not the Time to Change Policy on Donor Anonymity", *Fertility Friends*, <http://www.fertilityfriends.co.uk/content/view/489/1/>. Расправа о овом амандману доступна је на интернет адреси Парламента Уједињеног Краљевства, <http://www.publications.parliament.uk/pa/ld200708/ldhansrd/text/71210001-4.htm>.

о начину зачећа, након што је у шведско законодавство уведено правило према којем је анонимно донирање забрањено.¹⁶

2. УПОРЕДНОПРАВНИ ПРИКАЗ

2.1. Група земаља које дозвољавају откривање података о донорима

Према шведском законодавству, дозвољено је донирање само јајних или семених ћелија, односно не постоји могућност донирања ембриона. Шведска спада у круг оних (за сада малобројних)¹⁷ земаља које не дозвољавају анонимност донора. Овакво решење уведено је у шведско право још 1985. године, а и важећи закон из 2006. године садржи исто решење. Шведска је једина држава која не установљава старосну доб у којој дете може затражити ове податке. Како се наводи у закону, то ће бити могуће када дете достигне одговарајућу зрелост.¹⁸ Уколико се, међутим, ради о донирању које је извршено пре ступања на снагу овог закона,¹⁹ одредбе о неанонимности донора се неће примењивати.

На основу аустријског закона, јајне ћелије и ћелије способне за развој могу се употребљавати само на жени од које потичу, односно забрањено је сурогат материнство и донирање јајних ћелија, чиме се истовремено забрањује и донација ембриона. С друге стране, хетерологна инсеминација је дозвољена под условом да семене ћелије доно-

¹⁶ Истраживање спроведено пре 1984. године показало је да је један од 92 брачна пара био спреман да детету саопшти истину о начину зачећа. Каснија истраживања, међутим, спроведена 2000. године, показала су да је 11 % родитеља деци већ саопштило истину, а преостали проценат изразио је спремност за тако нешто. Иста група испитаника анкетирана је неколико година касније и испитивање је показало да је чак 61 % родитеља деци саопштило истину, а 22 % то намерава да учини. – Више о томе у: С. Gottlieb, O. Lalos, F. Lindblad, “Disclosure of Donor Insemination to the Child: the Impact of Swedish Legislation on Couples’ Attitudes“, *Human Reproduction*, Vol. 15, No. 9, 2052–2056, 2000, и E. Blyth, “Not the Time to Change Policy on Donor Anonymity“, *Fertility Friends* <http://www.fertilityfriends.co.uk/content/view/489/1/>.

¹⁷ Европске државе које су забраниле анонимност донора су: Шведска, Аустрија, Немачка, Швајцарска, Холандија, Норвешка, УК и Финска. (E. Blyth, L. Frith, „Donor-conceived people’s access to genetic and biographical history: an analysis of provisions in different jurisdictions permitting disclosure of donor identity“, *International Journal of Law, Policy and the Family* 23/2009, 174–191.

¹⁸ *The Genetic Integrity Act* (2006:351), Chapter 6, Section 5, chrome://newtabhttp://www.google.rs/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=1&ved=0CEQQFjAA&url=http%3A%2F%2Fwww.smer.se%2Fnews%2Fthe-genetic-integrity-act-2006351%2F&ei=MBUuUleJB13U4QS-moGoCw&usg=AFQjCNEaeQ1QORLdF5SGcvcvWEFY-x5qvg&sig2=NYiPHnn9lkGqkgJq3_vYBA.

¹⁹ *The Genetic Integrity Act* (2006 : 351), Transitional provisions, 4.

ра неће бити употребљене код више од три пара који се подвргавају БМПО. Са 14 година, дете које је зачето путем донираних семених ћелија има право да изврши увид у евиденције које се воде о даваоцима, што уједно представља и најнижи узраст у којем је ово право признато.

Немачки Закон о заштити ембриона забрањује донирање јајних ћелија, али питање донирања семених ћелија није регулисано овим законом. Оно је ипак дозвољено и регулисано је Немачким грађанским закоником, који предвиђа да свако лице са навршених 18 година има право на сазнање идентитета свог биолошког оца, односно донора, те се истиче да донирање не сме бити анонимно. Наглашава се и то да приступ овим информацијама има само дете, али не и његови родитељи. Иако још увек не постоји, заговорници хетерологне оплодње инсистирају на увођењу једног јединственог регистра свих донора.

Закон о хуманој фетрилизацији и ембриологији Уједињеног Краљевства дозвољава како донирање гамета, тако и донацију ембриона.

До 31. марта 2005. године, већина донора је била анонимна, иако директна донација никада није била забрањена према закону. Уколико је дете зачето путем донираног материјала пре овог датума, оно може сазнати само неке информације о донору, али које не откривају његов идентитет.

Према Регулативи о хуманој фертилизацији и ембриологији из 2004. године *№. 1511* од 1. априла 2005. године, нови донори морају дозволити да се њихов идентитет открије детету када оно наврши 18 година.

Забрањено је користити материјал оног донора који није пристао да његов идентитет буде откривен детету након стицања пунолетства, изузев ако узорци нису сачувани од раније, за потребе рађања брата, односно сестре детету које је рођено на овај начин пре 2005. године. Истину о његовом пореклу детету смеју саопштити само родитељи.

Број деце која могу бити рођена путем донираног материјала једног мушкарца не сме прећи десет. Постоје прелиминарни подаци да се број донора смањује након увођења овог правила о њиховој неанонимности.

Када се ради о информацијама које могу бити саопштене деци рођеној на овај начин, наводи се да лица са напуњених 16 година могу да захтевају одређене информације које се не односе на идентитет донора, а са 18 година омогућено им је и да сазнају идентитет

донора.²⁰ Истом одредбом предвиђено је и да таква деца са навршених 16 година могу да добију податке и о броју, полу и години рођења њихових полубраће и полусестара, односно о оној деци која су зачета путем генетског материјала истог донора. Са 18 година, могуће је да дознају и идентификационе податке о тим лицима, уколико се сва полубраћа и полусестре сагласе са тим.

Међутим, оволика брига поводом тога да се деци омогући сазнање истине, свакако да се не односи и на установљивање обавезе родитељима да својој деци нужно предоче истину о њиховом пореклу. Такође, лице са 16 година може сазнати да ли се са лицем са којим намерава да склопи брак, или да закључи грађанско партнерство или да започне неку интимну везу, налази у сродству.

Донорима се дозвољава да сазнају да ли је употреба њиховог материјала била успешна, број деце који је рођен тим путем, њихов пол као и година рођења.²¹

2.2. Група земаља које не дозвољавају откривање података о донорима

У Белгији донирање је слободно и анонимно. Забрањено је донирање из еугеничних разлога, тј. из разлога селекције или повећања непатолошких карактеристика људске врсте, с тим да се усклађивање донора и примаоцима неће сматрати еугеничном селекцијом.

Гамети донора могу бити употребљени за оплодњу највише шест различитих жена,²² док ће укупан број деце по једном донору зависити од тога колико ће свака од ових шест жена имати укупно деце. Оно што је изазвало доста полемика јесте практична контрола броја деце која се рађају као резултат донирања једног лица његових гамета, с обзиром на одбијање амандмана којима је захтевано да се установи један централни регистар свих донора. Како су поједини чланови парламента истакли, такав централни регистар представљао би претњу анонимности донора, јер она не би била у потпуности загарантова-

²⁰ Вид. Закон о хуманој фертилизацији и ембриологији Уједињеног Краљевства, чл. 31 ZA.

²¹ M. Fox, “The Human Fertilisation and Embryology Act 2008: Tinkering at the Margins“, *Fem Leg Stud* (2009), Published online: 23 October 2009.

²² Вид. чл. 26 Закона о медицински асистираној репродукцији и располагању сувишним ембрионима и гаметима Белгије – Закон Белгије, http://www.google.rs/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=1&ved=0CEIQFjAA&url=http%3A%2F%2Fwww.ieb-eib.org%2Fen%2Fpdf%2F1-20070706-pma.pdf&ei=vRQuUMmaETV4QTr2YCAC-Q&usq=AFQjCNETzVaUv1VQTOR1_bq4Qf_bIVehjA&sig2=bBmki_ZijJQmXz6Nx4fZdg.

на.²³ Међутим, како је географска удаљеност између неких центара у Белгији мања од неколико километара, један донор може своје оплодне ћелије донирати у неколико клиника. Решење за овај проблем нађен је у стварању једног система у којем ће бити организована размена информација међу центрима који врше оплодњу. Како ће, међутим, овај систем да се разликује од система у којем би постојао централни регистар, није објашњено.²⁴

Када се ради о донирању ембриона другом пару, закон истиче да оно мора бити анонимно. Никакви изузеци нису дозвољени, пре свега како би била избегнута комерцијализација у случајевима када се донори и примаоци познају. Када се ради о донирању гамета, потпуна анонимност је загарантована, с обзиром на то да се ти подаци чувају као професионална тајна. Постоји, међутим, допуна ове одредбе која каже да је „неанонимно донирање, базирано на пристанку донора и примаоца дозвољено.“²⁵

Не постоји објашњење због чега се таква правила не односе и на донирање ембриона. Уколико се овим путем желела избећи комерцијализација, анонимност би требало проширити и на правила о донирању јајних ћелија, с обзиром на то да пракса показује да се велики износи плаћају за доноре јајних ћелија.²⁶

Новим законом, информације које су доступне примаоцима, а тиме и деци, су више ограничене него што је то био случај пре доношења закона. Клинике више нису овлашћене да пацијентима саопштавају неке физичке податке донора. Свака информација која нема медицинску вредност не може бити саопштена. Сви амандмани којима се предлагало да деци буду доступни неидентификациони подаци донора, су одбијени, што представља класичан пример случаја где се донори посматрају искључиво кроз њихов материјал који донирају, одвојено од било какве личности.²⁷

Последњих месеци представљени су законски предлози путем којих би питања анонимности и права на сазнање порекла била решавана на мање категоричан начин. Неидентификациони подаци и подаци о идентитету мајке били би чувани у регистру којем би дете имало приступ само под условом да се са тим сагласила мајка. Ово предста-

²³ G. Pennings, “Belgian Law on Medically Assisted Reproduction and the Disposition of Supernumerary Embryos and Gametes“, *European Journal of Health Law* 14/2007, 254.

²⁴ *Ibid.*

²⁵ Вид. чл. 57 Закона Белгије.

²⁶ G. Pennings, 255.

²⁷ *Ibid.*

вља флексибилније решење, али опет може личити на увођење дво-струког стандарда.

Према француском закону, донирање гамета је дозвољено, с тим да донори морају остати анонимни. Није могуће да реципијенти сазнају идентитет донора, нити је могуће донору дати информације о пару коме је материјал дониран. Казне за откривање ових информација су доста високе, и износе две године затвора или 30.000 евра. Француско законодавство такође поставља додатни услов за доноре, а то је да се лице налази у хетеросексуалној заједници и да у оквиру те заједнице има потомство. Поред писмене сагласности самог донора, захтева се и сагласност партнера, које могу бити опозване у сваком тренутку до момента употребе гамета. Такође, у изузетном случају супружници се могу сагласити да чуване ембрионе уступе другом супружничком пару, под условом да се међусобно не познају.

У италијанском закону, у чл. 4(3) који носи назив *Пристап техникама*, наводи се да је забрањено прибегавање техникама медицински асистираниг зачећа хетерологног типа. Кршење ове одредбе повлачи за собом новчане казне, како за оне који се таквој техници подвргавају, тако и за оног ко организује или јавно објављује комерцијализацију гамета, ембриона или сурогат материнства. Рестриктиван пристап италијанског законодавства свакако да је последица унутрашњих прилика у тој држави, односно чињенице да је утицај католичанства у Италији доста велик. И поред тога, поједина решења која су првобитно унета у закон, промењена су одлуком Уставног суда. Имајући то у виду, могуће је очекивати да се такав тренд настави и у осталим сегментима ове области, па тако и у погледу хетерологне оплодње.

У Шпанији је дозвољено донирање гамета и ембриона без икаквих новчаних надокнада за донора и уз постојање формалног уговора који се закључује између овлашћене клинике и самог донора. Донирање је анонимно, али лица рођена путем донираног материјала имају право да са навршених 16 година сазнају поједине информације о донору, али не и њихов идентитет. Једини изузетак од овог правила јесу ситуације у којима су живот или здравље детета рођеног путем хетерологне оплодње угрожени, као и за потребе вођења кривичног поступка, а откривање идентитета би помогло у решавању ових проблема. Откривање идентитета донора ограничено је само за дате ситуације и свакако не сме бити откривено широј јавности. Што се тиче услова који се постављају за доноре, наводи се да они морају имати 18 година, морају бити пословно способни и доброг психофизичког здравља. Максималан број деце рођен путем гамета истог донора не сме прећи шест.

Према Закону о лечењу неплодности, у Србији дозвољено је донирање јајних или семених ћелија, међутим у погледу донирања ембриона постоји извесна нејасноћа. У чл. 56(16) изричито се наводи да је забрањено поклањање људских ембриона у поступку БМПО. Међутим, у члану 58(6) предвиђа се да је овлашћена здравствена установа, односно банка ћелија и ткива, дужна да од лица од кога потичу репродуктивне ћелије, односно неупотребљени рани ембриони писмено захтева изјашњавање о даљем поступању са репродуктивним ћелијама, односно неупотребљеним раним ембрионима, где се као могуће решење наводи и донирање за поступак БМПО за друге парове. Овде се ради о очигледном пропусту законодавца да у коначној редакцији текста доследно да примат једном од решења, а која су потпуно супротна једно другом.²⁸

Што се тиче података на које дете зачето репродуктивним ћелијама донора има право, истиче се да након навршених 18 година, а изузетно и када напуни 16 година живота и ако је стекло пословну способност, дете има право да из медицинских разлога тражи од Управе за биомедицину податке од медицинског значаја који се односе на донора полних ћелија. Подаци који се дају детету не односе се на податке о личности донора, већ само на податке од медицинског значаја за дете, његовог будућег супружника, односно ванбрачног партнера, као и од значаја за њихово потомство.²⁹ Интересантно је да је, према спроведеном истраживању, већина испитаника била против откривања сопственог идентитета у случају донирања оплодних ћелија, али не тако мали проценат се такође изјаснио да би био спреман да одмах након донирања открије свој идентитет (видети *Табелу 2*). На основу овога, чини се да би о правилу неанонимних донора могло бити разматрано у не тако далекој будућности, те да бисмо ускоро могли да се придружимо групи оних земаља које на прво место истичу право детета да сазна своје порекло.

²⁸ Г. Ковачек-Станић, „Породичноправни аспект биомедицински потпомогнутог оплођења у праву Србије и европским правима“, *Зборник Матице српске за друштвене науке* 131/2010, 415–430.

²⁹ Вид. Закон о лечењу неплодности поступцима биомедицински потпомогнутог оплођења, *Сл. гласник Р. Србије*, бр. 72/09, чл. 64.

Табела 2.

Уколико бисте донирали оплодне ћелије, које податаке бисте открили том пару, за будуће потребе детета?	
Дозволили бисте да дете након пунолетства открије податке о Вашем идентитету	8.7 %
Дозволили бисте да одмах након давања ћелије брачни пар добије податке о Вашем идентитету	29 %
Желели бисте да останете анониман давалац	62.3 %

3. ЗАКЉУЧАК

У последње три деценије приметан је стални пораст примене биомедицински потпомогнуте оплодне. Али, како расте број деце која су зачета овим путем, истовремено расте и број питања која у пракси изазивају доста полемика и чије решавање се намеће као императив. Поред тога, сведоци смо чињенице да се прилике у једном друштву могу коренито променити у релативно кратком периоду, те да оно што се некада чинило неприхватљивим данас може представљати свакодневну појаву.

Узимајући у обзир напредак у области асистирање репродукције са једне, али и чињеницу сталних промена у схватањима једног друштва са друге стране, потребу за трајнијом регулативом у овој области готово да није могуће задовољити. Законска регулатива биомедицински потпомогнуте оплодне морала би бити веома флексибилна, како би ишла у корак са настајућим променама у потребној мери.

Чињеница да већина земаља дозвољава коришћење оплодних ћелија донора захтева да се регулише и положај лица која донирају своје оплодне ћелије. Њихов правни положај бележи извесне промене у смислу повећања броја држава које прихватају правило о неанонимности донора, водећи се пре свега основним правом детета да зна своје порекло.

Као што је истакнуто, различити интереси детета захтевају да оно буде у могућности да сазна истину о свом пореклу, али као најбитнији свакако да се издваја психолошки.

Оно што се чини као најприхватљивије решење јесте признање апсолутног права детета на сазнање порекла и у том смислу увођење пре свега правила које ће детету гарантовати право да сазна истину о начину свог зачећа, где би се као адекватно решење могао прихватити

предлог о којем се расправљало у Парламенту Уједињеног Краљевства, а које предвиђа да се приликом регистрације рођења на неки начин назначи да се ради о детету зачетом путем донираног материјала. Тако би се избегла опасност да дете остане лишено права на могућност сазнања свог идентитета у случају када његови родитељи не желе да му саопште истину о његовом зачећу. Наравно, као следећи корак намеће се и потреба да подаци о донору буду доступни детету, односно да се донору, пре узимања генетског материјала, предочи правило према којем његов материјал неће бити употребљен уколико не пристане на откривање својих идентификационих података детету које буде зачето на тај начин.

На крају, опасност од појаве црног тржишта на којем би било могуће купити и продати оплодне ћелије без страха да ће идентитет донора бити откривен детету, могуће би било спречити адекватном кривичноправном регулативом и активном казненом политиком, те константном контролом од стране надлежних државних органа, што би овакву појаву барем свело на минимум.

И поред невероватне тежње парова, односно у појединим случајевима и лица без партнера, да се остваре као родитељи, ипак би у првом плану увек требало имати најбољи интерес детета и њиме се водити приликом стварања законских решења. Ускратити детету право на сазнање порекла свакако представља озбиљно кршење његових основних права, у чијем интересу на крају мора бити оријентисан цео поступак биомедицински потпомогнуте оплодње.

ЛИСТА РЕФЕРЕНЦИ

Библиографске референце

1. Blyth, Eric, “Not the Time to Change Policy on Donor Anonymity“, *Fertility Friends*, <http://www.fertilityfriends.co.uk/content/view/489/1/>;
2. Blyth, Eric, Frith, Lucy, “Donor-conceived people’s access to genetic and biographical history: an analysis of provisions in different jurisdictions permitting disclosure of donor identity“, *International Journal of Law, Policy and the Family* 23/2009;
3. Fox, Marie, “The Human Fertilisation and Embryology Act 2008: Tinkering at the Margins“, *Fem Leg Stud* (2009), Published online: 23 October 2009;
4. “Gamete and Embryo donation, ESHRE Task Force on Ethics and Law“, *Human Reproduction*, Vol. 17, No. 5, http://www.eshre.eu/binarydata.-aspx?type=doc&sessionId=f3xr22454k5dyo553cnetbek/Task_force_III-_gamete_donat.pdf;

5. Gottlieb, Claes, Lalos, Othon, Lindblad, Frank, “Disclosure of Donor Insemination to the Child: the Impact of Swedish Legislation on Couples’ Attitudes“, *Human Reproduction*, Vol. 15, No. 9;
6. Martinez, J. V., “Anonymity of the Donor in the Spanish Act on Techniques of Assisted Reproduction“, *Creating the child: the ethics, law, and practice of assisted procreation*, (eds. Donald Evans, Neil Pickering), M. Nijhoff, Hague – Boston 1996;
7. O'Donovan, Katherine, “A Right to Know One's Parentage?“, *International Journal of Law, Policy and the Family*, 1988 Vol 2, No. 1;
8. Pennings, Guido, “Belgian Law on Medically Assisted Reproduction and the Disposition of Supernumerary Embryos and Gametes“, *European Journal of Health Law* 14 (2007);
9. Deech, Ruth, Smajdor, Anna, *From IVF to Immortality, Controversy in the Era of Reproductive Technology*, Oxford University Press, Oxford 2007;
10. Ковачек-Станић, Гордана, „Непознато биолошко родитељство као потенцијални узрок нехотичног инцеста“, *Сексуалност, агресивност, делинквентност – медицински, правни и социјални аспекти сексуалне делинквенције*, Матица српска, Нови Сад 1998;
11. Ковачек-Станић, Гордана, „Породичноправни аспект биомедицински потпомогнутог оплођења у праву Србије и европским правима“, *Зборник Матице српске за друштвене науке* 131/2010;
12. Нинковић, Радослав, Кандић-Поповић, Зорица, *Медицинско-правни аспекти вантелесног оплођења*, Београд 1995.
13. Панов, Слободан И., *Породично право*, Службени гласник, Београд 2008.

Правни извори

1. The Genetic Integrity Act (2006 : 351), <http://www.smer.se/news/the-genetic-integrity-act-2006351/>;
2. Закон о лечењу неплодности поступцима биомедицински потпомогнутог оплођења, *Сл. гласник Р. Србије*, бр. 72/09;
3. Закон о медицински асистираној репродукцији и располагању сувишним ембрионима и гаметима Белгије (*PROJET DE LOI relatif à la procréation médicalement assistée et à la destination des embryons surnuméraires et des gamètes*), <http://www.ieb-eib.org/en/pdf/120070706-ptm.pdf>;
4. Закон о хуманој фертилизацији и ембриологији Уједињеног Краљевства из 2008. године (*Human Fertilisation and embriology Act 2008*), http://www.uk-legislation.hmso.gov.uk/acts/acts2008/ukpga_200-80022_en_1;
5. Конвенција о правима детета, *Сл. лист СФРЈ – Међународни уговори*, бр. 15/90 и *Сл. лист СРЈ – Међународни уговори*, бр. 4/96 и 2/97.

Assistant Sandra Samardžić, LL.M.

Faculty of Law,
University of Novi Sad

THE CHILD'S RIGHT TO KNOW ITS GENETIC ORIGIN IN THE CASE OF BIOMEDICAL ASSISTED REPRODUCTION – COMPARATIVE REVIEW

Summary

The problem of infertility, as one of the significant medical, social and demographic problems became solvable thanks to the extensive studies that have contributed to the progress in the field of biomedically assisted reproduction. As one of the ways of solving this problem of modern society the possibility of fertilization using donated materials was introduced, which requires a clear definition of the legal status of donors and the children conceived this way, but also the status of couples to whom genetic material is donated.

One of the basic questions that has not yet lead to consistent approach to theory as related to practice, not even today after many years of application of this type of fertilization, is a question of donor anonymity and the corresponding right of a child to know their biological origins in the case when the child was conceived with donated genetic material. The reason that these issues cause contradictory points of view, for the most part lies in the fact that no solution fully meets the interests of all the persons whose rights are directly or indirectly tackled by this procedure. When the issue was first regulated, the rule according to which donors were to remain anonymous immediately came into practice. However, in recent years, more and more legislation has changed its content emphasizing the child's right to know their origin, which consequently abolishes the right of donors to remain anonymous. According to some authors, the reasons for this approach primarily lie in the fact that donor-conceived children do not know who they are; that access to medical information is important to make informed decisions about one's self; and that it is only a matter of time before donor-conceived children protest against the status quo.

Furthermore, there are those who compare children's right to know their origin in the case of assisted reproduction with the same rights of children in the case of adoption.

However, whether parallels between these two cases can really be drawn or not depends on how we see the donor. As author O'Donovan says

if the donor is 'personally present through his genetic contribution', then the adoption analogy seems convincing. If, on the other hand, we regard the genetic material as a human material but not personally human, then the analogy with adoption is not convincing.

Despite the arguments of those opposed to revealing the donors' identity, who say that even if the child obtains the identifiable information, there is no guarantee that the information available will satisfy the child, it seems right not to deny a child this fundamental right.

The author of this paper attempted to show the different legislative solutions in comparative law, reveal some of their advantages and disadvantages, and finally to give a consistent proposal *de lege ferenda*, within realistic limits.

In this context, of great importance is the survey conducted among a sample of 150 patient respondents at the Clinical Center of Vojvodina, Department of Obstetrics and Gynecology, who applied for the assisted reproduction procedure. The survey aimed to show the viewpoint of precisely that part of the population to which the legislation directly applies.

Key words: *The child's right to know its genetic origin; Biomedical assisted reproduction; Donation of fertilizing cells.*